

PRZESTRZEŃ TEATRALNA W MIEŚCIE LUBLINIE¹

Odkąd sztuką miasta nazywać zaczęto nie tylko sztukę architektury, małych form przestrzennych czy rzeźby, lecz i to z wielkim powodzeniem także film, fotografię, sztukę wideo, instalacje, performance, widowisko, a także powieść, wzmocniony został nurt kontestacji, szukający argumentów, działań, obrazów we współpracy z mieszkańcami miast, w miejscu ich zamieszkania. (...) Miasto staje się w tych nurtach alternatywną przestrzenią sztuki, zaangażowaną, dynamiczną, dysponującą siłą nacisku, a jednocześnie otwartą na nowości, plastyczną, współpracującą.²

1. WSTĘP

Stare Miasto³ – miejska przestrzeń zachowanej Starówki lubelskiej w dzielnicy śródmiejskiej, w której imprezy kulturalne organizowane wewnątrz obiektów oraz w przestrzeni publicznej przywoływały zdarzenia z przeszłości pogłębiające poczucie tożsamości kulturowej. Zachowane historyczne miejsca – Rynek – serce miasta, przestrzeń z okresu zawarcia Unii Lubelskiej, obrad Trybunału Koronnego, ulic z pierzejami dekoracyjnych kamienic oraz piękną gotycką kaplicą zamkową z polichromią w stylu bizantyjsko-ruskim, a także z wieloma pałacami i kościołami – stanowiły przestrzeń do badań

dr hab. inż. arch. Jan Wrana, prof. PL; Samodzielna Pracownia Architektoniczna, Wydział Budownictwa i Architektury, Politechnika Lubelska, e-mail: j.wrana@pollub.pl

¹ Lublin - miasto w wiekach XV-XVI przeżywało rozkwit dzięki szlakowi handlowemu znad Morza Czarnego na zachód Europy, czego efektem jest piękna lubelska starówka. 28 czerwca 1569 roku to ważna data w dziejach Lublina i całej Polski. To wtedy, po pokonaniu, nie bez trudności, początkowych oporów i sprzeciwów, doprowadzono do ścisłej unii państwowej Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Czterysta lat przed powstaniem Unii Europejskiej to właśnie w Lublinie przetarto szlaki ku wielkiej, pełnej integracji narodów. Cytując jednego z najwybitniejszych historyków polskich, Władysława Konopczyńskiego: *Nigdy w dziejach odrębne narody nie zawarły trwalszego ślubu przy mniejszym zastosowaniu nacisków (...) unia lubelska doniosłością równą kalmarskiej, przewyższy swą trwałością wszystkie nowożytnie związki państw Europy lądowej, nie obróci się w niczyj ucisk ani wyzysk.* Za Wójcik Z., *Wojny kozackie w dawnej Polsce. Dzieje narodu i państwa polskiego*. Krajowa Agencja Wydawnicza, Kraków 1989, s.9.

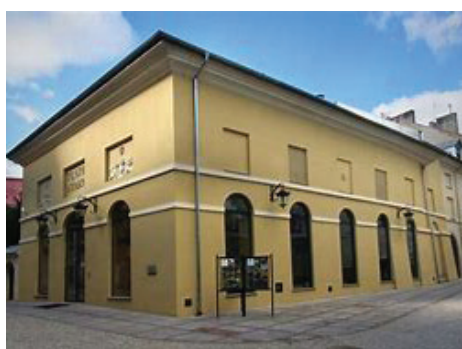
² Praca zbiorowa pod redakcją E. Rewers *Miasto w sztuce – Sztuka miasta*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 2010, s. 5-14 Wprowadzenie s.12 (...) Allan Siegel, *After the Cities: Changing Paradigms in the Representation of Urban Space*, w: *Screening the City*, s. 144.

³ Program rewitalizacji dla Lublina: *W strategii Rozwoju Miasta Lublin, Stare Miasto zostało zaliczone do „strefy pielęgnacji historycznej tożsamości miasta”.* Jako rozpoczęcie kompleksowych działań renowacyjnych należy uznać Program Rewaloryzacji Starego Miasta ustanowiony na przełomie lat 60 i 70. ubiegłego wieku. (...) W świetle diagnozy stanu, opisu zachodzących zmian i wniosków na przyszłość, cele operacyjne Programu przyjęto zasadniczo jako kontynuację zapisów wcześniejszej strategii rewitalizacji z 1995 r. dotyczących historii Lublina, zespołu staromiejskiego. Jako cel główny zdefiniowano: *Doprowadzenie Starego Miasta do stanu odpowiadającego aspiracjom Lublina i Lubelszczyzny (w tym do prezentowania wyjątkowych walorów kulturalnych i atrakcyjności turystycznej).*

autorskich. Lublin jest obecnie jednym z największych ośrodków akademickich w Polsce, w którym działa pięć uniwersytetów państwowych oraz cztery uczelnie niepubliczne, miastem korzystającym ze wsparcia ze środków Unii Europejskiej, starającym się nadgonić wieloletnie opóźnienia, stawiającemu na przyszłość z poszanowaniem bogatego wieloletniego dziedzictwa. W pracy zaprezentowano kolejno przywracane do życia obiekty kultury: a) Teatr Stary i Teatr Miejski im. J. Osterwy, b) „Teatr w budowie” – Centrum Spotkań Kultur oraz przestrzeni publicznych, c) Plac Litewski połączony pasażem ze Starym Miastem oraz z planowanym przedłużeniem do Placu Teatralnego.

2. RENOWACJA TEATRU STAREGO⁴

Teatr zlokalizowany na Starym Mieście, znany również jako Teatr Zimowy, zaliczany jest do grupy starych, zachowanych budynków teatralnych po krakowskim Teatrze Starym (rys. 1). Budynek został zaprojektowany i wybudowany jako prywatna inwestycja w stylu klasycystycznym w latach 20. XIX wieku⁵. Burzliwe późniejsze



Rys. 1. Stary Teatr po kapitalnym remoncie i przywróceniu pierwotnego charakteru obiektu.. a) sala teatralna ze sceną, b). elewację narożną teatru w otoczeniu kamienic Starego Miasta [[http:// www.bing.com/images/search?q=teatr+stary+w+lublinie&q](http://www.bing.com/images/search?q=teatr+stary+w+lublinie&q)]

Fig. 1. The Old Theater after general renovation and reinstatement of the original function of the facility a) theater room with stage b) corner façade of the theater, surrounded by tenement houses of the Old Town [[http:// www.bing.com/images/search?q=teatr+stary+w+lublinie&q](http://www.bing.com/images/search?q=teatr+stary+w+lublinie&q)]

losy (w roku 1907 wprowadzono nową funkcję miejskiego kina „Theatre Optique Parisien” popularnego w mieście), liczne pożary w czasie działań wojennych XX wieku spowodowały, że ulegał systematycznej technicznej degradacji.

W roku 1952 był zgromadzone eksponaty zostały zniszczone. W trakcie podjętych prac remontowych. Nie zachowały się polichromie z 1884 r. Funkcję kina budynek pełnił aż do roku 1981. Po zamknięciu kina, pomimo formalnego właściciela, obiekt nadal niszczał. Po przejęciu przez miasto w 2007 roku, natychmiast przystąpiono do remontu kapitalnego zgodnie z zaleceniami konserwatora.

⁴ W. Sulisz, *Teatr Stary w Lublinie 1822-2012. Przewodnik. Historia, miłość, życie*.

⁵ Obiekt Teatru wzniesiony był jako prywatna własność Łukasza Rodakiewicza. W 1856 r. kolejną właścicielką została Julia Makowska, która zorganizowała w obiekcie pierwsze w Polsce Muzeum Teatru, (zgromadzono rekwizyty, meble, a także korespondencję i plakaty). Sufity rozbudowanego obiektu w roku 1884 r. zostały wzbogacone o freski.

Obecnie zmodernizowany na Starym Mieście obiekt z salą teatralną, która może pomieścić 165 widzów, został powiększony o dwie kondygnacje podziemne przeznaczono na zespoły sanitarne oraz magazyny. Przywrócono funkcję z przeszłości teatru z możliwością goszczenia trupy aktorskiej. Poszerzony program teatru nowej generacji, oprócz inscenizacji sztuk, obejmuje koncerty, projekcje filmowe, spotkania z zaproszonymi gośćmi.

3. RENOWACJA TEATRU MIEJSKIEGO IM. JULIUSZA OSTERWY

Teatr wzniesiony według projektu K. Kozłowskiego w latach 1884-1886⁶ w stylu włoskiego renesansu, z 671 miejscami na widowni, jest głównym obiektem teatralnym Lublina (rys. 2). Znany jako Teatr Zimowy, Wielki, Miejski. Dzieje teatru były burzliwe - zmiany nazwy, kierownictwa, zespołu aktorskiego. W latach 30. XX w. kryzys w działalności spowodował, że władze miasta zrezygnowały z prowadzenia w Lublinie stałego teatru. Nazwę obecną otrzymał w roku 1949 po upaństwowieniu i ten status utrzymywany jest do dzisiaj.

Zlokalizowany przy ulicy Narutowicza w sąsiedztwie budynku kościoła pw. Matki Boskiej Zwycięskiej. Podczas I wojny światowej obiekt był wykorzystywany jako szpital, a podczas II wojny światowej w roku 1941 niemiecki rząd ustanowił w budynku Stadttheater, goszczący aktorskie trupy teatralne.

Teatr Osterwy od czasu otwarcia 6 lutego 1886 nie utracił zakładanego charakteru, zachowany jest pierwotny projekt, również funkcja nie uległa modyfikacji, a w 2003 roku elewacje teatru otrzymały pierwotny oryginalny zielony kolor. Sukcesywnie prowadzone prace mają na celu utrzymywać poprawny stan techniczny obiektu. Obecnie Teatr Miejski jest teatrem dramatycznym z programem nastawionym na młodego widza i popularne sztuki. Jest największym i najważniejszym teatrem województwa lubelskiego. W 1967 roku budynek został wpisany (pod numerem A/263) do rejestru zabytków.



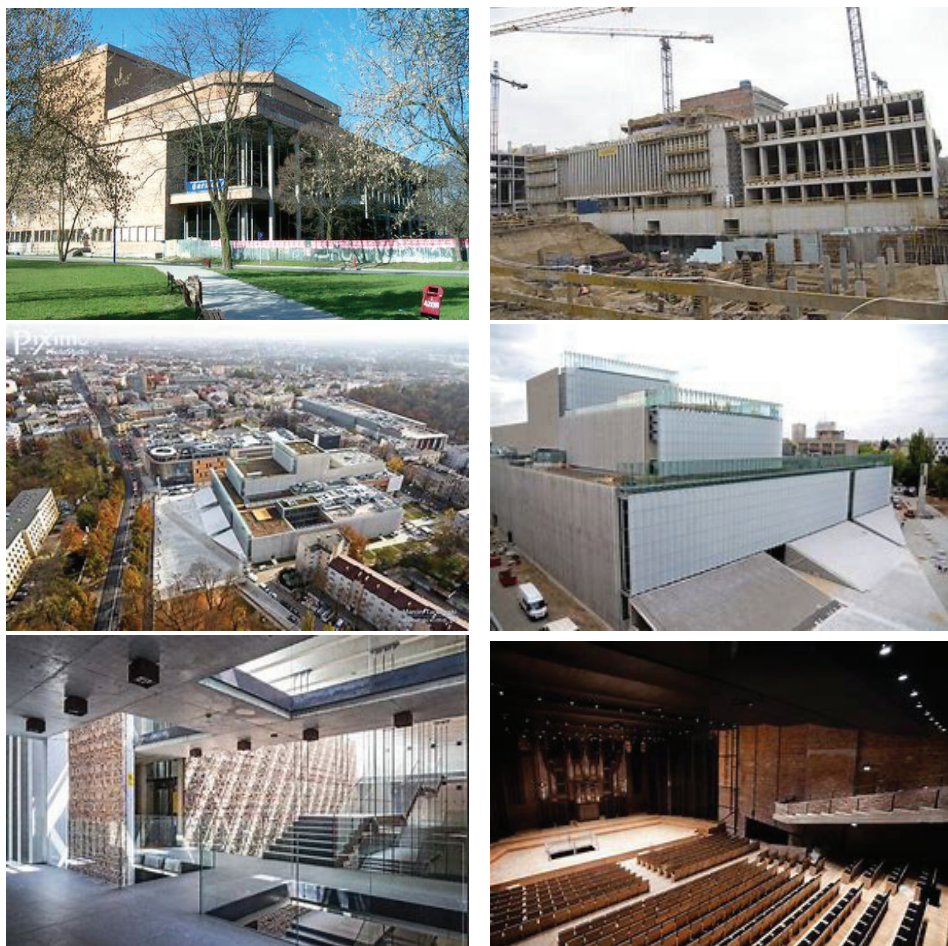
Rys. 2. Teatr Miejski im. Juliusza Osterwy po przeprowadzonych pracach remontowych: a) Elewacja odnowiona i pomalowana w oryginalnym zielonym kolorze teatru przy ul. Narutowicza, b) wnętrze teatru odnowione i z wymianą foteli. <https://www.bing.com/images/search?q=teatr+im.+j.+osterwy+w+lublinie&FORM=HDRSC2>

Fig. 2. Juliusz Osterwa City Theater – renovated. a. Façade – renovated and painted green (original color of the building) at Narutowicza street, b. Renovated interior with new seats. <https://www.bing.com/images/search?q=teatr+im.+j.+osterwy+w+lublinie&FORM=HDRSC2>

⁶ S. Kruk, 1997. *Teatr miejski w Lublinie 1918–1939*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

4. CENTRUM SPOTKAŃ KULTUR – „TEATR W BUDOWIE”

Historia zespołu kubaturowego obiektów tzw. „Teatru w Budowie” zlokalizowanego w śródmieściu Lublina w sąsiedztwie zwartej tkanki miejskiej sięga lat 70. XX wieku (rys. 3).



Rys. 3. a, b, c, d, e, f. Centrum spotkań kultur, arch. Bolesław Stelmach: a) część obiektu nieukończona przez lata nazywana „Teatr w budowie”, b) po zatwierdzeniu projektu i uzyskaniu środków unijnych rusza budowa, c) widok z lotu ptaka całego zespołu "hipermarketu kultury" z Placem Teatralnym, d) ukończona bryła „Centrum Spotkań Kultur, przy Placu Teatralnym, e) wewnętrzna przestrzeń komunikacyjna, f) scena główna z widownią Centrum Spotkań Kultur; wykonawcą robót była firma BUDIMEX o/Lublin [zdjęcia archiwalne]

Fig. 3. a, b, c, d, e, f. Center for Meeting of Cultures, Arch. Bolesław Stelmach: a) the unfinished part of the object, for years nicknamed as 'Teatr w budowie' ['Theater under construction'], b) upon acceptance of the project and raising funds, the construction works started, c) bird's eye view of the entire 'cultural hyper-market' complex with the Theater Square, d) completed Center for Meeting of Cultures at the Theater Square, e) internal communication space, f) main stage with auditorium of the Center for Meeting of Cultures; construction works performed by BUDIMEX o/Lublin [archive photos]

Zdecydowano się wówczas na zbudowanie niewielkiego, nowoczesnego teatru, którego współautorem koncepcji był Kazimierz Braun, pełniący wówczas obowiązki dyrektora Teatru im. J. Osterwy. Pomysł nie uzyskał akceptacji władz i w wyniku decyzji politycznych postanowiono o budowie dużego gmachu z trzema widowniami dla około 2300 osób i o metrażu ok. 10 000 m².

Realizację nowego obiektu rozpoczęto w roku 1974, lecz została ona przerwana z przyczyn finansowych. Przez ponad 20 lat obiekt stał nieukończony – w stanie surowym – z braku dotacji, a środki uzyskiwane z budżetu wykorzystywano na utrzymanie i zabezpieczenie istniejącego budynku (temu okesowi przestoju budynek zadzięcza nazwę „Teatr w Budowie”). W 1996 roku podjęto remont części gmachu⁷.

W ogłoszonym konkursie na projekt realizacyjny „Centrum Spotkań Kultur” wygrał projekt pracowni architekta Boleśława Stelmacha. Dofinansowanie projektu z Funduszy Europejskich, wprowadzone jako realizacja projektu kluczowego Regionalnego Programu Operacyjnego, finansowanego w ramach Osi Priorytetowej VII kultura, turystyka i współpraca międzyregionalna, Działania 7.1. Infrastruktura kultury i turystyki, umożliwiła szybką realizację projektu. Jesienią 2012 roku rozebrano nieużyteczne fragmenty pierwotnego gmachu. Obiekt ukończono w 2015 roku. Powstałe Centrum Spotkań Kultur łączy funkcje kulturalne, spotkań i wydarzeń kulturalnych a sam obiekt jest tętniącym „hipermarketem kultury”⁸ (z programem festiwalu, koncertów, spektakli i wystaw twórców).

5. MIASTO JAKO TEATR – PRZESTRZEŃ TEATRALNA W PRZESTRZENI PUBLICZNEJ⁹ MIASTA

Z początkiem lat 90. XX wieku powraca niezagrożona represjami *teatralna* kreacja w przestrzeni publicznej miasta. Rozwija się inicjatywa „wyjścia” zespo-

⁷ J. Wrana, 2014. *Rola i znaczenie architektury w procesie scalania struktury przestrzennej miasta na przykładzie Lublina*, monografia, Wydział Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej, Lublin, s. 132 (...). W latach 1996-2000 ukończono remont części gmachu i przeniesiono tam lubelski Teatr Muzyczny oraz Lubelską Filharmonię; catość jednak nadal pozostawała nieukończona.

⁸ J. Wrana, 2014. *Rola i znaczenie architektury w procesie scalania struktury przestrzennej miasta na przykładzie Lublina*, monografia, Wydział Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej, Lublin, s. 134.

⁹ A. Siemiątkowska, 2004. *Od kontemplacji do konsumpcji – postrzeganie przestrzeni miejskiej*, rozdział w publikacji *Humanistyczne oblicze miasta*. Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, s. 162 (...). Kolejna epoka – ponowoczesna, według badaczy współczesnej kultury, przyniosła charakterystyczną zmianę relacji między czasem a przestrzenią. Historyczny wymiar przestrzeni zaczął dominować nad czasem, ale nie w sensie zmniejszenia zainteresowania samym czasem, tylko w upowszechnianiu się sposobu doświadczania czasu poprzez przestrzeń. W dyskusjach badaczy współczesnej kultury, przestrzeń miejska stała się mieszkanką filozofii i architektury. Zaczęły one tworzyć nierozzerwalną catość, o czym może świadczyć określanie „miasta” w badaniach prowadzonych nad przestrzenią jako „pejzaż miejski” lub (rzadziej) „krajobraz miejski”. (...) Określanie przestrzeni współczesnych miast mianem „pejzażu” zwraca także uwagę na zmianę podejścia do niej, szczególności na zaakcentowaniu znaczenia konsumpcji przestrzeni i zminimalizowaniu znaczenia jej produkowania i poznawania. (...) Wszelkie rozważania na temat doświadczania środowiska odnosiły się pierwotnie do krajobrazu poza miastem (między innymi teorie Rittera i Ardona). Natomiast w XIX wieku zaczęły dotyczyć także przestrzeni miasta. Wtedy to podmiot, który doświadczał miejskiego był *flâneur* – „miejska istota kulturowa” (Paetzold 1999), której ziemią świętą była *metropolia*. (...) Wędrowania miejskie dla *flâneura* było właśnie swoistą lekturą wszelkich elementów struktury miasta, która łączyła w sobie „sztukę czytania śladów przeszłości” z „umiejętnością lektury nowego” (Zeidler-Janiszewska 1999).

tu teatralnego poza mury budynków teatralnych do widza na ulicy, placu miasta, miejsc określanych przez J. Tyszkę¹⁰, jako „Miejsce nieteatralne” (zarazem „poza-teatralne” i „anty-teatralne”)¹¹. Artykuł *Miasto jako teatr i przestrzeń teatralna – palimpsest problemów i terminów, uznanych konwencji artystycznych* autor rozpoczyna wspomnieniem/refleksją z okresu organizowania w latach 1994-1995 rozwijającego się wówczas dynamicznie festiwalu Malta i towarzyszących konferencji „Teatr w miejscach nieteatralnych”, podkreślając, że wówczas teatr w przestrzeni publicznej jest w Polsce zjawiskiem bardzo istotnym – artystycznie i społecznie. Obecnie, po doświadczeniach dziesięcioleci XX wieku, w którym na ulicach odbywały się festiwale teatru ulicznego, uważa, że powinniśmy uściślić współczesne rozumienie tego terminu *site – specific theatre*, i przypomina doświadczenie i określenie sensu działań w 1991 roku, lidera warszawskiej Akademii Ruchu, Wojciecha Krukowskiego¹², (który posiadał wówczas już kilkunastoletnie doświadczenie w aranżowaniu tego typu działań): „Potrzebna jest świadomość, preartystycznych wartości gestu, przestrzeni, czasu dźwięków – i ich roli w komunikowaniu. Dostrzeganie wartości przenikania się Sztuki i Życia nie w powtarzaniu życia codziennego, ale w ukazywaniu jego niecodziennie uświadamianego sensu - w strukturach, rytmach, napięciach.. Zdaniem Krukowskiego, motywacje takich działań powinny być „zbliżone do naturalnych przejawów ekspresji społecznej”, jako że „większą wagę ma (...) ta sztuka, (...) która rodzi się z treści i struktur życia miasta. Stworzona przez ducha i rytm życia miasta, a nie- dla miasta z pozycji kreatora -taskawcy¹³.”

¹⁰ J. Tyszka, 2006. *Miasto jako teatr i przestrzeń teatralna - palimpsest problemów i terminów*, s. 193, rozdział w publikacji zbiorowej *MIASTO W SZTUCE – SZTUKA MIASTA*, red. E. Rewers, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 2010, s. 195 (...) „Miejsce nieteatralne – choć jest terminem dość często przywoływanym, straciło dziś rację bytu, bo nie stanowi już odpowiednio precyzyjnego wyróżnika aktualnych działań artystów.(...) Również termin „teatr w miejscach znalezionych”, nawiązujący do działań plastycznej awangardy XX wieku, wydaje się nieadekwatny. (autorem tego terminu jest Lech Raczak, współzałożyciel (1964) i lider (1968-1993) poznańskiego Teatru Ósmego Dnia, od 1993 r. dyrektor artystyczny Międzynarodowego Festiwalu Teatralnego Malta w Poznaniu. Por. Juliusz Tyszka, Wstęp, w: *Teatr w miejscach nieteatralnych*, s.7.

¹¹ J. Tyszka, 1998. *Teatr w miejscach nieteatralnych*, Wydawnictwo Fundacji „Humaniora”. Poznań, Seria Zeszyty Kulturoznawcze, tom XI.

¹² *Ibidem*, s. 197. W Polsce i wielu krajach europejskich, a także w USA owe możliwości są jednak mocno ograniczone administracyjnie. przez obowiązujące tu restrykcyjne prawo .Na przykład w USA zasadniczą przeszkodą dla rozwoju *site-specific theatre* w otwartych przestrzeniach miejskich są przepisy przeciwpożarowe. Z kolei w Polsce ustawa o bezpieczeństwie imprez masowych z 22 sierpnia 1997. i nakłada na organizatorów spektakli plenerowych bardzo wiele ograniczeń, które powodują, że np. zorganizowanie festiwalu teatralnego w otwartej przestrzeni miejskiej staje się przedsięwzięciem żmudnym, pracochłonnym i generującym szereg dodatkowych kosztów, które bardzo obciążają budżet tego typu imprez. Por. np. *Street Arts in Europe. Raport dla Parlamentu Europejskiego*, red. Yohann Floch. www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/street_artists/street

¹³ *Ibidem*, s. 230. Relacje z przechodniami i mieszkańcami zawłaszczanego przez teatr terenu powinny, zdaniem Krukowskiego, opierać się na współdziałaniu i uczynieniu widza „współtwórcą wydarzenia”. Powinno mieć tu miejsce „odwrócenie zasadniczego schematu – zaufanie i solidarność widza osiągnane są nie przy pomocy sztucznych (artystycznych) środków kontaktu, ale tych najbardziej naturalnych, dających równe szanse obu stronom. A tym samym stwarzających wspólnotę punktu wyjścia – dotychczasowego kreatora i dotychczasowego widza”.

6. PLAC LITEWSKI – GŁÓWNA PRZESTRZEŃ PUBLICZNA MIASTA

Nazwa placu odwołuje się do tradycji, wskazującej na miejsce obradowania szlachty litewskiej podczas sejmu unijnego w 1569 roku, przed historycznym zawarciem związku Polski i Litwy¹⁴ (rys. 4). Obecnie to wydarzenie upamiętnia żeliwny obelisk autorstwa Pawła Malińskiego, wystawiony w 1826 roku staraniem Stanisława Staszica. W XIX wieku plac służył jako miejsce do ćwiczeń i parad wojskowych¹⁵.

Obecny kształt prostokątny, w wyniku przebudowy, według projektu architektów Tadeusza Bobka i Tadeusza Augustynka oraz prof. Gerarda Ciołka, plac uzyskał w latach 60. zeszłego wieku. Zgodnie z tym założeniem został on podzielony na trzy części w układzie południkowym. Plac przez wiele lat nie był modernizowany. Jest największą przestrzenią publiczną Lublina, w latach 90. połączoną pasażem – ciągiem pieszym Krakowskim Przedmieściem, prowadzącym od Bramy Krakowskiej do początku Placu Litewskiego. Plac cieszył się umiarkowaną popularnością mieszkańców, w dniach 11 listopada oraz 15 sierpnia były obchodzone uroczystości przy płycie Nieznanego Żołnierza. Kolejnym działaniem władz miasta, przygotowującego się do obchodów 440. rocznicy podpisania Unii Polsko-Litewskiej, było zorganizowanie w 2008 roku w Trybunale Koronnym na Rynku w Lublinie, w porozumieniu z Urzędem Miasta Lublina i Politechniką Lubelską, Międzynarodowych Warsztatów dotyczących rewitalizacji głównej przestrzeni miasta. Na zaproszenie wiceprezydenta miasta St. Fica zespołem organizacyjnym kierował autor pracy. Do zespołu dołączył arch. B. Kwiatkowski. Warsztaty prowadził prof. J. Gehl – znany autorytet w dziedzinie przestrzeni publicznych. Do uczestniczenia w warsztatach zostały zaproszone zespoły z Litwy, Niemiec, Włoch i Polski, których prace były publicznie prezentowane w Trybunale Koronnym, doskonale zachowanym na Rynku Starego Miasta. Wnioski przygotowane przez zespół organizacyjny były konsultowane z prof. J. Gehl'em (zalecano między innymi przeprowadzenie analizy komunikacyjnej, wyłączenia z placu ruchu kołowego oraz przedłużenie pasażu do końca placu). Wnioski te włączono do wytycznych dla uczestników rozwiązań w pracach konkursowych które przygotował SARP o.Lublin – organizator międzynarodowego konkursu realizacyjnego. Spośród trzech nagrodzonych prac konkursowych do realizacji władze miasta przyjęły propozycję zespołu, który zajął trzecie miejsce¹⁶ z Biura Architektonicznego „Idea” Jacka i Urszuli Cieplickich z Lublina. Po konsultacjach społecznych projektantów z mieszkańcami na temat przyszłego kształtu i rozwiązań materiałowych projekt¹⁷ uzyskał pozwolenie na budowę. Re-

¹⁴ J. Dybała, 1972. *Plac Litewski w Lublinie – dzieje zabudów i założenia urbanistycznego*, Roczniki Humanistyczne, XX(5).

¹⁵ Plac otaczają liczne reprezentacyjne i ważne obiekty, wśród nich wymienić można: dawny pałac Lubomirskich, często błędnie nazywany pałacem Poradziwiłowskim, prawdopodobnie w związku z mylnymi podaniami, jakoby mieścił w tym miejscu pałac, który Barbara Radziwiłłówna wniosła w posagu Zygmunutowi Augustowi. Za: J. Dybała, *Plac Litewski w Lublinie – dzieje zabudów i założenia urbanistycznego*, s. 72-73. (od 1683 r. pierwotnie „curia” Firlejów zbudowana 1588 roku, w 1822 roku przekształcony na siedzibę Komisji Województwa Lubelskiego, w 1829 roku (odnowiony po pożarze wg projektu Henryka Marcconiego). Kkompletny artykuł ukazał się jako rozdział pt. *The past and the future of Lituanian Square in Lublin* w monografii *The past and Heritage in the Contemporary Image of the City*, INTBAU, Kraków 2014.

¹⁶ H. Landecka, *Wokół koncepcji Placu Litewskiego w Lublinie*, „Wiadomości Konserwatorskie”, nr 24/2008, s. 74.

¹⁷ D. Smaga, *Tak ma wyglądać plac Litewski w Lublinie. Koszt ponad 30 mln. Zł (wizualizacje)*, „Dziennik Wschodni”, 4.06.2013, [www. Dziennikwschodni.pl](http://www.Dziennikwschodni.pl)



Rys. 4. Plac Litewski, główna przestrzeń publiczna miasta, na której odbywają się nie tylko uroczystości państwowe, służy także do publicznych zorganizowanych imprez kulturalnych integrujących mieszkańców, promując hasło Lublin – „Miasto inspiracji”: a), b) zestaw aktywnych i podświetlanych fontann, c) przedłużony pasaż od Starego Miasta do końca Placu Litewskiego, d) po analizie komunikacyjnej, wyłączenie ruchu kołowego na Placu Litewskim z przedłużeniem pasażu Krakowskiego Przedmieścia wzdłuż linii zabudowy placu, e) pierzeja placu wzdłuż kościoła i klasztoru Kapucynów (1726-1733), projektu Karola Baya, z fundacji księcia Pawła Karola Sanguszki i jego żony Marianny z Lubomirskich, w oddali Stare Miasto z Trybunałem Koronnym [fot. autor]

Fig. 4. The Litewski Square, the main public space of the city, where not only national events are held, but also cultural events integrating the inhabitants, promoting the motto: 'Lublin – city of inspirations': a), b) a range of illuminated, active fountains, c) extended passageway from the Old Town to the end of the Litewski Square, d) upon a communications analysis, elimination of vehicular traffic from the Litewski Square with the extension of the passageway from the Krakowskie Przedmieście along the building lines in the Square, e) Square frontage along the church and the monastery of the Capuchins (1726-1733), designed by Karol Bay, from the foundation of the Prince Karol Sanguszko and his wife, Marianna Lubomirska; in the background – the Old Town with the Crown Tribunal [photo by author]

alizację projektu powierzono firmie Budimex o.Lublin z terminem zakończenia prac na święto obchodów 700. rocznicy nadania praw miejskich.

7. PLAC TEATRALNY PRZED CENTRUM SPOTKAŃ KULTUR W LUBLINIE

Przeprowadzona analiza funkcjonalno-przestrzenna i przedstawione w załączniku nr 3D – przestrzenie publiczne – porównanie programu funkcjonalnego w roku 2009, w wytycznych urbanistycznych¹⁸ dla Placu Litewskiego, (pas placów

¹⁸ Plac Litewski – Wytyczne urbanistyczne (wersja do konsultacji, wykonane przez Lubelską Pracownię Urbanistyczną, Wydziału Architektury, Budownictwa i Urbanistyki Wersja do kon-

w dzielnicy Śródmieście), wykonane zostały w roku 2009 przez Lubelską Pracownię Urbanistyczną, Wydziału Architektury, Budownictwa i Urbanistyki, Urzędu Miasta Lublin i obejmowała: Nr 1. Plac Zamkowy, nr 2. Plac po Farze, nr 3. Plac Katedralny, nr 4. Rynek, nr 5. Plac Łokietka wraz z ul. Królewską, nr 6 Plac Wolności, nr 7 Krakowskie Przedmieście – deptak, nr 8. plac przed DT Centrum, nr 9. Plac Czechowicza, nr 10. Plac Litewski, nr 11. Planowany plac przed „Teatrem w Budowie”.



Rys. 5. Plac Teatralny w Lublinie: a) Plac teatralny od strony obiektu Lubelskie Centrum Kultury, b) Plac Teatralny przed Centrum Spotkań Kultur, c) Pierzeja Placu Teatralnego – Lubelskie Centrum d) Droga serwisowa do Placu Teatralnego, wzdłuż Elewacji Lubelskiego Centrum Kultury [fot. autor]

Fig. 5. Theater Square in Lublin: a) Theater Square on the side adjacent to the Lublin Center of Culture, b) Theater Square in front of the Center for Meeting of Cultures, c) Frontage of the Theater Square – Lublin Center d) Service road to the Theater Square, along the façade of the Lublin Center of Culture [photo by author]

Zrealizowane założenia projektowe „Centrum Spotkań Kultur” wraz z Placem Teatralnym autorstwa arch. Bolesława Stelmacha uznane zostały za jedno z ciekawszych rozwiązań architektonicznych ostatniej dekady.

Trwające od 2012 roku przez trzy lata prace przy realizacji projektu zawierającego następujące funkcje: salę teatralną, galerię sztuki, bibliotekę, sale konferencyjne i seminaryjne, restaurację oraz ogrody, zostały zakończone 22 listopada 2015, a uroczystość przekazania do użytkowania połączono z widowiskiem multimedialnym „Upadek Muru Lubelskiego”. Podczas uroczystości odsłonięto tablicę z nazwą Placu Teatralnego. Plac, który ma ok. 2,5 tys. m² powierzchni, powstał po rozebraniu ogrodzenia budowy. Jest kolejnym placem w centrum Lublina i ma

sultacji - dokument uzyskał autor z Urzędu Miasta Lublina.

pełnić te same funkcje, co CSK. W bogatej ofercie programowej Centrum zwraca uwagę aktywność sceny teatralnej, operowej i merytoryczną jakość wielokulturowych spotkań konferencyjnych. Działa również pierwszy w Lublinie mobilny Sensoryczny Plac Zabaw, który jest połączeniem rozrywki z edukacją, gdzie podczas zabawy dzieci mogą zdobywać wiedzę z fizyki, sensoryki, motoryki, oraz uaktywniać wszystkie pięć zmysłów.

Po przeciwnej stronie Placu Teatralnego od 2012 roku prowadzone były prace modernizacyjne historycznego Ogrodu Saskiego (wartość prac to ponad 10 mln zł., w tym 7 mln pochodziło z funduszy europejskich). Przeprowadzone prace przywróciły funkcje społeczne, założonemu w 1837 roku ogrodowi z dostępną dla mieszkańców funkcją kulturalną z odtworzeniem muszli koncertowej z widownią.

8. PODSUMOWANIE

Potrzebą czasu stało się budowanie przychylności mieszkańców oraz akceptacji dla koniecznych przemian, „łącznie przeszłości z teraźniejszością i przyszłością”, tj. świadome ekonomicznie eksploatowanie posiadanego dziedzictwa, tworząc aktywną atmosferę przywracającą mu „ludzką skalę”. Takim postawom służy kształtowanie tzw. demokratycznej przestrzeni miejskiej sprzyjającej poprawie jakości życia w mieście.

W 2017 roku, podczas 700-letniej rocznicy lokacji miasta zostało wyłożone publicznie *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Lublina* (po zebranych uwagach ponownie wyłożone w połowie marca 2018), w którym zwraca uwagę pojawienie się koncepcji „spójności wnętrza” – „przestrzeni teatralnej miasta¹⁹” połączonych wydłużonym „Pasażem Miejskim” (kierunek rozwoju WZ: Stare Miasto – Krakowskie Przedmieście przedłużony deptak do końca – Placu Litewskiego „Salonu Miasta” – z planowanym przedłużeniem traktu (wstępnie z ograniczonym ruchem) do zrealizowanej przestrzeni publicznej – Placu Teatralnego – przed nowym ważnym miejscem węzłowym Centrum Spotkań Kultur.

¹⁹ Praca zbiorowa pod redakcją E. Rewers *Miasto w sztuce – Sztuka miasta*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 2010, s. Słownik – wybrane wyjaśnienia: s. 686. **Street theatre (teatr uliczny)** – choć przedstawienia teatralne grane były poza budynkami od tysięcy lat, to termin „teatr uliczny” najlepiej opisuje ten nurt teatralny, który narodził się w latach sześćdziesiątych XX wieku bardziej z wydarzeń rozgrywających się na ulicy niż wyłączone z przemian teatru. Początkowo był on silnie upolityczniony (w Europie jego rozwój związany jest z wydarzeniami paryskiego maja 1968). Artysty postrzegali ulicę na kształt współczesnej agory, gdzie trzeba prezentować ważne dla społeczności sprawy oraz budować choćby krótkotrwałą wspólnotę wokół miejsca przedstawienia. Dzięki takiemu podejściu do twórczości na ulicach, teatr uliczny już od sześćdziesiątych zaczął być traktowany jako element mogący wesprzeć rozwój miast i pomóc rozwiązać tamtejsze społeczne problemy. Owo związanie teatru ulicznego z miastami zaowocowało wzrostem liczby teatrów ulicznych, lecz równocześnie stąpieniem początkowego radykalnego podejścia do problematyki przedstawień. Współcześnie nazwa ta traci powoli rację bytu, ponieważ teatry coraz rzadziej chodzą w relację z faktyczną ulicą i jej chaotycznością oraz przypadkowością. Przestrzeń miejska stała się kolejną oswojoną i teatralną przestrzenią, gdzie teatry wybierają najczęściej miejsca spokojne i odosobnione, które zapewniają im bezpieczeństwo prezentowania artystycznych wizji (teatr plenerowy). Nazwa „artyści uliczni” coraz częściej natomiast odnosi się do działań performatywnych teatralizujących miejską przestrzeń (imitatorzy), żywe pomniki, buskerzy, mimowie etc. (Jolanna Ostrowska)

LITERATURA

- [1] Białostocki J., 1969. Sztuka cenniejsza niż złoto. Opowieść o sztuce europejskiej naszej ery. Państwowe Wydawnictwo Naukowe Warszawa.
- [2] Dominiczak J., 2016. Miasto dialogiczne i inne teksty rozproszone. Wydział Architektury i Wzornictwa, Akademia Sztuk Pięknych w Gdańsku.
- [3] Estreicher K., 1994. Historia sztuki w zarysie. Państwowe Wydawnictwo Naukowe Warszawa.
- [4] Eco U., 2004. Historia piękna, Dom wydawniczy, REBIS sp. z o.o., Poznań.
- [5] Gawlikowski A., 1992. Ulica w strukturze miasta. Wydawnictwo Politechniki Warszawskiej.
- [6] Gawłowski J.T., 1997. W stronę piękna architektury – dążenia, drogi, etapy. Sesja naukowa z okazji Jubileuszu Profesora J. Tadeusza Gawłowskiego, Kraków.
- [7] Jackiewicz W., 1985. Architektura teatralna. Politechnika Śląska, skrypty uczelniane nr. 1165, Gliwice.
- [8] Juszczak W., 1989. Czy istnieje mistyczna sztuka. Sacrum i sztuka, Wydawnictwo Znak Kraków, s. 144-152.
- [9] Kadłuczka A., 1993. Teatr Miejski im. J. Słowackiego w Krakowie. Restauracja i modernizacja w latach 1988-1993. Wydawnictwo KRONIKA Kraków.
- [10] Kruk S., 1997. Teatr miejski w Lublinie 1918-1939. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej Lublin.
- [11] Nowacki K., 1982. Dzieje teatru w Krakowie. Architektura krakowskich teatrów, Wydawnictwo Lite-rackie Kraków.
- [12] Obracaj P., 2017. Zmienna przestrzeń teatralna a synergia. Konferencja „Synergia w architekturze”, Wydawnictwo Budownictwo i Architektura, 16(1), Wydział Budownictwa i Architektury, Politechniki Lubelskiej.
- [13] O teatrze – Historia, oficjalna strona Teatru www.teatrosterwy.pl
- [14] Praca zbiorowa pod redakcją E. Rewers, 2010. Miasto w sztuce – Sztuka miasta. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków, 1. T. Sławek Miasto. Próba zrozumienia, s.17-69, 7. J. Tysza, Miasto jako teatr i przestrzeń teatralna - palimpsest problemów i terminów, s. 193-206, 9. K. Lynch, Obraz miasta, s. 222-237.
- [15] Szafer T.P., 1981. Nowa Architektura Polska. Dariusz lat 1976-1980. ARKADY Warszawa.
- [16] Praca zbiorowa pod redakcją naukową Dobiesława Jędrzejczyka, 2004. Humanistyczne oblicze miasta, Uniwersytet Warszawski, Warszawa. (...) s. 157 A. Siemiątkowska Od kompletacji do konsumpcji – postrzeganie przestrzeni miejskiej, Flâneur – adoracja przestrzeni miejskiej, Historia placu teatralnego.
- [17] Sulisz W., 2012. Teatr Stary w Lublinie 1822-2012. Przewodnik, Historia, miłość, życie. Miasto Lublin, Lublin.
- [18] Scriptores, 2005. Rozmowy o kulturze przestrzeni. Pamięć. Miejsce. Obecność. Wydawca: Ośrodek Brama Grodzka, TEATR NN i Stowarzyszenie „Brama Grodzka”, 3(29).
- [19] Trzeciak P., 1969. 250 razy o sztuce polskiej, Nasza księgarnia Warszawa.
- [20] Witkowski W., 1997. Lublin Trybunalski, T. Radzik and A. Witusik, red., Lublin w dziejach i kulturze Polski. Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Lublinie, Krajowa Agencja Wydawnicza Lublin.

- [21] Wrań J., 2009. Przywracanie przestrzeni publicznej mieszkańcom miasta, „Nowoczesność w architekturze” Nowoczesne miasto policentryczne, Wydział Architektury Politechniki Śląskiej Gliwice.
- [22] Wrań J., 2014. Rola i znaczenie architektury w procesie scalania struktury przestrzennej miasta na przykładzie Lublina, monografia, Wydział Budownictwa i Architektury, Politechnika Lubelska.
- [23] Wrań J., 2018. Wartość architektury w miejscu węzłowym miasta. Pałac w Radzynie Podlaskim jako zabytek integrujący. Konferencja II „Synergia w architekturze. Miejsca węzłowe w mieście.”, Wydawnictwo Budownictwo i Architektura 17(1). Wydział Budownictwa i Architektury, Politechniki Lubelskiej.
- [24] Wrań J., Jarocka-Mikrut A., 2014. Relikty kulturowe na rynku globalnym w postaci miasta akademickiego, *International Journal of Art. & Sciences*, 7(1). Harvard University Publication.net. Rhode Island, USA.
- [25] Wrań J., Fitta-Spelina A., 2015. Rola architektury w integracji i estetyce miasta, Integracja sztuki i techniki w Architekturze i Urbanistyce, Katedra Urbanistyki i Planowania Przestrzennego, Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska, Wydawnictwo Uniwersytetu Technologicznego im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich, Bydgoszcz
- [26] Zeidler-Janiszewska A., 1999. Dryfujący flâneur, czyli o sytuacionistycznej transformacji doświadczenia miejskiej przestrzeni. [W:] E. Rewers (red.) *Przestrzeń, filozofia i architektura*/ Wydawnictwo Fundacji Humaniora Poznań.

PRZESTRZEŃ TEATRALNA W MIEŚCIE LUBLINIE

STRESZCZENIE. Celem artykułu jest spojrzenie na dynamicznie rozwijającą się stolicę Polski Wschodniej - miasto Lublin, posiadający jedną z najstarszych w Polsce, miejską przestrzeń historycznej Starówki, zachowanej prawie w nienaruszonym stanie, oraz Śródmieścia - będących sceną historycznych wydarzeń. W pierwszym roku po akcesji do Unii Europejskiej, miasto, dzięki przyjętej przez Radę Miasta w roku 2005 Strategii Rozwoju *Scenariusze przyszłości*, oraz aktualizacji w roku 2008 w wyniku wdrażania programu „Rozwój Polski Wschodniej 2007-2013. *Lublin miasto inspiracji. Strategia rozwoju miasta*”, stawia na promocję kultury, nadrabiając wieloletnie zaniedbania. Zwiększone środki na ratowanie dziedzictwa przeznaczone są na: 1. Renowację Starego Miasta (z sercem miasta-Rynkiem i centralnie zlokalizowanym Trybunałem Koronnym), 2. Renowację Teatru Starego, 3. Renowację Teatru Miejskiego im. J. Osterwy, 4. Centrum Spotkań Kultur - „Teatr w Budowie.” oraz na organizację Warsztatów Międzynarodowych i Konkursu architektonicznego na rewitalizację głównej przestrzeni publicznej miasta -Placu Litewskiego, z determinacją zrealizowania programu inwestycyjnego na 700 lecie lokacji miasta w roku 2017. Programowi uroczystości i przekazywania zrealizowanych obiektów, które potwierdzały ciągły wzrost atrakcyjności miasta, towarzyszyło przedłożenie publicznie, *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Lublina*. W dokumencie powyższym zwraca uwagę pojawienie się „spójności-wnętrz”-„przestrzeni teatralnej miasta” połączonej „Pasażem Miejskim” (kierunek rozwoju WZ - rewitalizacji i połączenia Starego Miasta poprzez wydłużenie bezkolizyjnie Krakowskiego Przedmieścia do końca PLACU LITEWSKIEGO „Salonu Miasta” z planowanym przedłużeniem traktu do zrewitalizowanej przestrzeni publicznej PLACU TEATRALNEGO, z ważnym miejscem węzłowym „Centrum Spotkania Kultur” -uznanym za jedno z ciekawszych rozwiązań architektonicznych ostatniej dekady, oraz z zamykającym Plac, nowym obiektem -Lubelskie Centrum Kultury.

Słowa kluczowe: miasto Lublin, teatry i przestrzeń teatralna miasta, synergia działań,

THEATRE SPACE IN THE CITY OF LUBLIN

SUMMARY. The aim of this paper is to take a look at the rapidly developing capital of Eastern Poland – the city of Lublin, with one of the oldest in Poland, urban space of the historic Old Town, maintained in an almost unchanged state, and the City Center - the scene that has seen many important historic events. During the first year following the European Union accession, the city, thanks to the Development Strategy *Scenariusze przyszłości* ['Scenarios for the future'] adopted by the City Council in 2005, updated in 2008, as a result of implementation of the program entitled „Rozwój Polski Wschodniej 2007-2013. Lublin miasto inspiracji. Strategia rozwoju miasta” ['Development of Eastern Poland, 2007-2013. Lublin -city of inspirations. Development Strategy], has made culture promotion its top priority, catching up after years of neglect in that area. Increased funds for heritage protection are allocated to: 1. Renovation of the Old Town (with the Market Square as the heart of the city and the centrally located Crown Tribunal), 2. Renovation of the Old Theater, 3. Renovation of J. Osterwa City Theater, 4. The 'Teatr w Budowie' Center for Meeting of Cultures, and to organize International Workshops and an Architectural Competition for revitalization of the main public space of the city –the Litewski Square, with the determination to implement the investment program for the 700th anniversary of the establishment of the city that took place in 1700. The planned festivities and official handovers of the completed facilities that were proof of constant increase in the attractiveness of the city was accompanied by the public submission of the Spatial Development Conditions and Directions Study for the city of Lublin. In the abovementioned document, one of the interesting provisions mentions 'internal cohesion' of the 'theater space of the city' connected by the 'City Passageway' ('Pasaż Miejski') (development direction condition - revitalization and communication of the Old Town through a collision-free extension of the Krakowskie Przedmieście district to the end of the LITewski SQUARE, the 'City Parlor', with the planned extension of the tract to the revitalized public space of the THEATER SQUARE, with an important hub -Center for Meeting of Cultures', considered one of the most important architectural solutions of the past decade, and with the new object enclosing the Square – the Lublin Center of Culture.

Key words: city of Lublin, theatres and theatre space in the city, synergy of activities